

«ЄВРЕЙСЬКЕ ПИТАННЯ» У ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Михайліченко М.А., кандидат історичних наук,
доцент, старший викладач кафедри державно-правових
дисциплін на українознавства
Сумського національного аграрного університету

Зігунов В.Ю., студент 4 курсу юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету
(Україна)

Напередодні революції 1917 р. на українських землях мешкало близько 3,6 мільйонів євреїв, що становило 9,9 % всього населення України [1, 143]. Перемога Лютневої революції призвела до кардинальних змін у становищі євреїв, які мешкали на теренах колишньої Російської імперії: були скасовані віросповідні й національні обмеження, ліквідовано «смугу осілості». Українське євреї отримали реальну можливість впливати на своє духовне і політичне життя.

Успіх української революції багато в чому залежав від позиції національних меншин. Саме тому лідери Центральної Ради вже в квітні-березні 1917 р. декларували необхідність побудови міжнаціональних відносин на принципах рівноправ'я та взаємоповаги. Так, у квітні 1917 року, у статті «Народностям України» голова Центральної Ради М. Грушевський зазначав: «Ми добуваємо державне право для української землі не для того, щоб панувати над національними меншостями України. Ми домагаємося для неї широкої автономії не для того, щоб тільки для себе використовувати її права. Повнота національного життя, котрої ми добиваємося для українського народу не повинна затопляти інших народностей і обмежувати їх змагання до вільного розвитку своєї культурної і національної стихії» [2, 18].

Головні принципи політики щодо національних меншин були проголошені Першому Всеукраїнському конгресі (6-8 квітня 1917 р., Київ) у рефераті члена Центральної Ради Ф. Матушевського «Права національних меншин». У цьому документі, зокрема, наголошувалось, що національні меншини повинні мати своїх представників в усіх державних установах, брати участь в роботі законодавчих органів, створювати органи місцевого самоврядування в місцях компактного проживання [3, 148-154]. Вже на завершення першого дня роботи конгресу, за пропозицією М. Грушевського було одностайно прийнято резолюцію в якій одним з головних принципів української автономії визначалось «... повне забезпечення прав національних меншостей, які живуть на Україні» [4, 33]. єврейські політичні партії, відстоюючи права євреїв на самовизначення, активно включилися в процес Української революції і

Перетворення Центральної Ради на легітимний крайовий парламент, відповідно до домовленостей із Тимчасовим урядом, вимагало широкого залучення представників національних меншин до роботи цього органу. На початку липня 1917 р. до складу Малої Ради було офіційно запрошено 18

представників національних меншин, при цьому 3 місця надавались єврейським соціалістичним організаціям, 1 – сіоністам, 1 – єврейському демократичному об'єднанні [5, 189-190]. Пізніше до Малої Ради увійшло 16 представників єврейських партій та об'єднань. Від Єврейської соціал-демократичної робітничої партії Поалей Ціон (ЄСДРП ПЦ) – С. Гольдельман та П. Менчківський. Від «Бунду» – О. Золотарьов, М. Лібер, М. Рафес та А. Тьомкін; від Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (ОЄСРП) – Гутман, Дубинський, М. Зільберфарб, М. Літваков, І. Жургін та М. Шац-Анін, а також сіоністи Сорокін та Н. Сиркін. Пізніше в роботі Малої Ради брали участь також бундівці Ніренберг та Липець [6, 10].

На засіданні Малої Ради 28 липня 1917 р. представником ОЄСРП М. Зільберфарбом була внесена пропозиція поновити Центральну Раду представниками національних меншин з числа тих партій і груп, які вже мали на цей час місця у Малій Раді. Ця пропозиція була прийнята, і представництво національних меншин було визначене в кількості 202 повноважних і 51 кандидатських мандатів, при цьому на єврейську меншину припадало відповідно 50 і 13 [5, 190]. До Центральної Ради було делеговано по 13 депутатів від Бунду, Сіоністської партії і ОЄСРП, 9 членів ЄСДРП ПЦ і два представника від Єврейського демократичного об'єднання [7, 338].

Таким чином єврейське представництво стало другою за чисельністю (після російської) національною фракцією в Центральній Раді [5, 190]. Єврейські політичні партії отримали змогу активно впливати на рішення найважливіших українських владних інституцій, що стало першим важливим політичним здобутком єврейської національної меншини.

Наступним здобутком українського єврейства став Закон «Про утворення єврейських громадських рад і проведення виборів членів цих рад» від 2 грудня 1917 р, згідно з яким, у місцевостях із значною кількістю єврейської людності обиралися єврейські громадські ради «для завідування всіма єврейськими національними справами та установами». Важливу роль у розробці цього закону відіграло Генеральне секретарство з єврейських справ утворене в листопаді 1917 року, шляхом реорганізації відповідного віце-секретарства Генерального секретарства міжнаціональних справ [6, 163].

Виборче право отримували усі представники єврейської громади, яким на день виборів виповнювалось 20 років. Для проведення виборів формувались комісії з «7 осіб, які мали обиратися зборами євреїв – гласних городських дум, волосного земства або поселкового зібрання в їх кількості, і по одному представнику від кожної з нижчеписаних партій в місцевостях, де існують органи цих партій: 1) «Нехац Ісроель», 2) «Хейрус Мосейро», 3) Сіоністської партії, 4) Єврейської народної групи, 5) Єврейської народної партії, 6) Єврейської с. д. робітничої партії №Поалей Ціон», 7) Об'єднаної Єврейської соціалістичної робітничої партії (СС і ЄС) і 8) Загальної Єврейської робітничої спілки «Бунд». Загальне керівництво проведення виборів до єврейських громадських рад покладалось на Генерального секретаря з єврейських справ. [8, 57-58]. Вибори встигли відбутися у 250 єврейських общинах (з приблизно 600) [6, 164].

У контексті формування механізму правового захисту єврейської національної меншини особливої уваги заслуговує ухвалений 9 січня 1918 р. Закон «Про національно-персональну автономію», підготовку якого Центральна Рада почала ще влітку 1917 р., створивши спеціальну комісію. У світовій практиці це був перший закон про національно-персональну автономію, що включав персональну автономію національних меншин у загальні конституційні рамки [9, 175; 10, 56].

У ньому, зокрема, зазначалось, що євреям, поряд із росіянами і поляками, надавала національно-персональна автономія, тобто право на самостійне влаштування свого національного життя через власні виборні органи, незалежно від місця їх проживання у межах УНР. Передбачалося, що меншини створять Національні союзи, влада яких буде поширюватися на всіх представників цієї національності, а членство в Національному союзі мало ґрунтуватись не на територіальній, а на персональній основі. Визначення компетенції Національного союзу й окремих його органів покладалось на Установчі збори певної меншини, але вони повинні були затверджуватися Установчими зборами УНР. Відповідно до статті 9 Закону органи Національного союзу проголошувались органами держави, склад яких мав обиратися всіма членами певної меншини, громадянами УНР, яким виповнилось 20 років. Вищим представницьким органом Національного союзу кожної меншини мали стати Національні збори, а вищим виконавчим органом – Національна рада, обрана Національними зборами [9, 175-176].

Одночасно з прийняттям закону про національно-персональну автономію, утворювалось Міністерство єврейських справ. У своєму складі міністерство мало три департаменти: освіти з відділами мистецтва, середніх та початкових шкіл; національного самоврядування з організаційним відділом; департамент загальної канцелярії з загальним та військовим відділами, а також відділом відділ преси й інформації [10, 158-160].

У напрямку культурно-освітнього розвитку єврейського населення України, найбільш активну роботу проводив департамент освіти Міністерства єврейських справ. Цей департамент отримав від міністерства освіти 50 тис. крб. для Спілки ідишистських вчителів на видання підручників мовою ідиш. Пізніше було прийнято рішення про асигнування півмільйона крб. на видання шкільних підручників для єврейських шкіл та придбання друкарні. За ініціативою департаменту освіти організовувались нові єврейські початкові і середні школи, надавалась матеріальна допомога музикантам, художникам, лікарям та іншим фахівцям єврейського походження, які майже всі об'єднувались у відповідні громади. Міністерство освіти видало розпорядження про проведення для єврейських дітей, які навчались у загальних школах, курсів з ідишу, івриту та єврейської історії.

Подальшим кроком у розбудові єврейської національно-персональної автономії стало утворення у квітні 1918 року Єврейської національної ради (ЄНР), яка мала координувати діяльність єврейських громад і товариств, організовувати збір коштів тощо. До її складу увійшло 50 депутатів по 10 від кожної з партій, які брали участь у роботі Центральної Ради [7, 340-342].

Тоді ж, у квітні 1918 р., Центральна Рада прийняла закон про єврейську вчительську семінарію у Києві, що мала на меті підготовку вчителів для початкових єврейських шкіл на території УНР. Вона вважалася середньою школою, складалася з одного підготовчого і наступних 4-х класів і підпорядковувалась безпосередньо Міністерству єврейських справ. Передбачалося, що у семінарії буде викладатись єврейська мова і література, староєврейська мова і література, єврейська історія, загальна педагогіка і дидактика, методика викладання, математика, українська мова і література, природничі науки, фізика, історія України і загальна історія, креслення, малювання, співи, гімнастика, ручна праця і рукоділля. Викладання повинно було проводитись на єврейській мові. Всього в семінарії мало навчатися приблизно 250 студентів: 40 у кожному класі і 45 у підготовчому. Учні забезпечувались державними стипендіями [13, 204- 205].

Вкрай складні політичні обставини, в яких змушена була діяти Центральна Рада, не дозволили їй у здійснити у повному обсязі намічену програму демократичних перетворень у сфері міжнаціональних взаємин. Проте, незаперечним залишається висновок, що Центральна Рада своєю діяльністю заклала основи налагодження українсько-єврейських стосунків, надавши єврейській національній меншині можливості для вільного духовно-культурного і національно-політичного розвитку.

Література:

1. Лазарович М. Етносоціальна структура населення України напередодні Першої світової війни. *Проблеми економіки Тернопільщини та інших територій України*: зб. праць / редкол.: А.І. Крисоватий, З.В. Задорожний, О.П. Кириленко [та ін.]; відп. ред. М. Андрейчин, ред. тому О. Гомотюк, В. Дерій. Тернопіль: Економічна думка, 2015. Т. 10. С. 143-156.
2. Грушевський Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів: Видавництво «Світ». 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 407 с
3. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали / Упоряд.: В.Верстюк (керівник) та ін. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. 1024 с.
4. Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914-1920 рр. Від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 544 с.
5. Макаренко Т. Представництво національних меншин в органах державної влади: історичний аспект. *Сіверянський літопис*. 2014. № 1-3. С. 188-192.
6. Устименко В.М. Єврейські організації і партії в суспільно-політичному житті України за доби Центральної Ради. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. Вип. 4. С. 147-182.
7. Нейман О. Міністерство Єврейських справ УНР. *Хроніка-2000*. 1998. № 23-24. С. 337-348.

8. Національні відносини в Україні у XX ст.: Зб. Документів і матеріалів / Упоряд.: М.І. Панчук та ін.; НАН України. Ін-т нац. відносин і політології . К.: Наукова думка, 1994. 558 с.

9. Макаренко Т. П. Національно-персональна автономія як складова етнополітики періоду українських визвольних змагань 1917-1921 рр. *Культурологічний вісник*. 2013. Вип. 31. С. 175-179.

10. Мироненко О.М. Світоч української державності: Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. К.: Ін-т. держави і права ім. В.В. Корецького НАН України, 1995. 327 с.

11. Мироненко О. Закон про єврейську вчительську семінарію. *Українське державотворення: не вистребуваний потенціал: Словник-довідник* / О.М. Мироненко, Ю.І. Римаренко, І.Р. Ксенко та ін. К.: Либідь, 1997. С. 204-205.